

Hangzásséma és szerkezeti motiváltság a hangutánzó és hangulatfestő igéink körében

Benő Attila
BBTE, Kolozsvár

Előadásomban a hangutánzó és hangulatfestő magyar igék alaki expresszivitását vizsgálom a hangszerkezet szempontjából.

Kiindulópontom az a feltételezés, hogy a magyar hangutánzó igék hangszerkezete és hangzássémája nem véletlenszerű: egymáshoz viszonyítva hasonló strukturális vonásokat mutatnak. A magyar hangutánzó igék nagy többsége besorolható néhány hangzássémátípusba. Az ÉKsz. igéinek elemzése azt mutatja, hogy az egyik leggyakoribb hangzássémátípus a hangutánzó igék körében: a CVC:VC(C) szerkezet. (Mintegy 150 ige tartozik ebbe a csoportba. Az olyanok, mint: *csurran, cuppan, csattan, csattog, cserreg, csetteg, csobban, dobban, döbben, döccen, pukkan, robban, sikkán, surran, suttog, szusszan, tikkad, ujjong, zizzen, zökken* stb.) A másik gyakori hangzásséma, a szintén két szótagú CVCCVC(C). Adattárunkban 123 ige sorolható ide. (Ilyen például a *cserdül, csordul, csörtet, dönget, dörmög, harsan, horkan, kongat, kortyol, kuncog, mormog, sercen, szürcsöl, zörget* stb.)

A hangulatfestő igék esetében azt szokták hangsúlyozni, hogy ebbe a kategóriába való tartozásnak a megítélése többnyire szubjektív, és nincsenek egyértelmű szempontok annak eldöntésére, hogy melyik hangulatfestő ige, és melyik nem. A szótárainkban hangulatfestőnek tekintett igéink hangszerkezete azonban gyakran rokonságot mutat a hangutánzó igék említett két hangzámintázatával. A következő adatok szemléltetik ezt: *ballag, biccen, billeg, borzad, borzong, cselleng, duzzad, duzzog, guggol, lobban, pizmog, ruccan, sunnyog, zsibbad*. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a hangulatfestő igéink jelentős része eredetileg hangutánzó ige volt, és jelentésük idővel úgy módosult, hogy részben vagy teljesen elhalványult az auditív élmény, a mozgásképzet vált uralkodóvá, és ma már nem tekintjük őket hangutánzó igéknek. Ilyenek például a következők: *császkál, csúszik, hemzseg, majszol, puffad, rekken, retteg, ruccan, pislog, poshad, rendül, reszket, rezzen, ringat, sarjad, serken, sikkaszt, suttyan, süpped* stb.

Mindebből az következik, hogy a hangulatfestő igéink hangszerkezete rokonságot mutat a hangutánzó igék hangzássémájával, és így nem teljesen véletlenszerű és önkényes, hogy milyen hangalakú igéket tekintenek hangulatfestőnek, és motiváltságuk (speciális jelentésszerkezetük mellett) a hangalakjuk felől is értelmezhető. A jelenség ugyanakkor azt az indítékot is jelzi, amelynek alapján a magyar onomatopoeitikus szavak hangzámintázatának analógiájára még ismeretlen jelentésű hangsorokat is expresszívnek észlelhetünk.